

УДК 343.15

*І. І. Холодович**здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного університету внутрішніх справ*

НАУКОВІ ОСНОВИ ОСКАРЖЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Постановка проблеми. Прийняття Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (далі – КПК України 2012 року), слугувало виконанням Україною зобов'язання перед Радою Європи, оскільки прийняття нового кримінального процесуального закону, що відповідав би сучасним демократичним стандартам, є однією з умов членства нашої країни в Раді Європи. У КПК України закріплено низку новел, які раніше не були відомі кримінальному процесуальному праву. Крім того, у Кодексі відображено положення, які стали виявом реального забезпечення прав і свобод учасників кримінального провадження і спрямовані на усунення недоліків кримінального процесуального законодавства України загалом [18, с. 115-124].

Проте існують інститути, які потребують наукового осмислення з метою узагальнення практики застосування та вироблення пропозицій щодо вдосконалення їх процесуальної діяльності з урахуванням у законодавстві. Зокрема, це оскарження повідомлення про підозру, що значно посилює захисну функцію судочинства, відчутно сприяє проведенню швидкого й неупередженого досудового розслідування. Актуальним свідченням наявних недоліків зазначеного вище інституту є тривалі дискусії науковців та практичних працівників щодо питань його кримінальної процесуальної регламентації та складнощів практичного застосування оскарження повідомлення про підозру.

Стан дослідження. Дослідженню оскарження повідомлення про підозру у кримінальному провадженні присвячені наукові праці О.Ю. Татарова, Л.М. Лобойка, О.В. Капліної, О.В. Фараон, Ю.М. Грошевого, О.Г. Яновської, О.В. Ромасева, Є.Д. Крикливця та інших.

Мета дослідження. Мета статті полягає у здійсненні комплексного наукового аналізу оскарження повідомлення про підозру у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Осмислення наукової проблеми оскарження повідомлення про підозру потрібно здійснювати через вивчення сутності та поняття «повідомлення про підозру». Дана наукова проблематика висвітлена багатьма вченими, зокрема, О.Ю. Татаровим, Л.М. Лобойком, О.В. Капліною, О.В. Фараон, Ю.М. Грошевим, тощо.

Так, згідно з науковою позицією Л. М. Лобойка, повідомлення про підозру – це процесуальна дія (діяльність), зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його вручення особі. Повідомлення про підозру також є процесуальним документом, який означає новий етап стадії досудового розслідування – появу підозрюваного, можливість застосування до нього заходів забезпечення кримінального провадження, які пов'язані із суттєвим обмеженням його конституційних прав, початок притягнення до кримінальної відповідальності [11, с. 236].

О. В. Капліна вважає, що повідомлення про підозру – це ймовірне судження, припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення. Саме тому обвинувачення, відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України, є твердженням про вчинення певно особою діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність, висунуте у порядку, встановленому КПК України. Підозра не може бути твердженням, її сутність полягає в тому, що це тільки припущення, яке необхідно перевірити під час нового етапу досудового розслідування, який настає після повідомлення про підозру конкретної особи [7, с. 240].

О. Ю. Татаров зазначає, що непоодинокими є випадки «набуття статусу підозрюваного» з моменту направлення повідомлення про підозру поштою, оскільки відповідно до ст. 280–281 КПК України у розшук можна оголосити лише підозрюваного.

Без визначення порядку повідомлення особі про підозру в разі, коли немає змоги вручити його безпосередньо, оголосити розшук фактично неможливо. З іншого боку, безпідставні висновки сторони обвинувачення, суду про набуття особою статусу підозрюваного можуть стати однією з причин незаконного обмеження її прав та законних інтересів, зокрема накладення арешту на майно особи без визначеного процесуального статусу як на майно «підозрюваного» [21, с. 180].

Отже, у науковій літературі підозра розглядається як перше обґрунтоване припущення слідчого та/або прокурора щодо причетності певної особи до вчинення кримінального правопорушення, формалізоване у повідомленні про підозру, що має

бути перевірене та оцінене з метою його подальшого спростування або підтвердження [7, с. 354].

Для визначення поняття «підозра» особи у вчиненні кримінального правопорушення звернемося до довідникових видань. У словнику С. І. Ожегова міститься роз'яснення понять «подозрение» як припущення, що ґрунтується на сумнівах правильності, законності чиїх-небудь вчинків, правдивості чиїх-небудь слів... і «подозрительный», як такий, що викликає підозру [15]. Українською мовою слово «подозрение» перекладається як «підозра, ... підозріння ...», а «подозрительный» – як «підозрілий» [3]. В. І. Даль навів роз'яснення правового розуміння поняття «підозріння»: «... До улики никого не подозревай ...» [4].

На наш погляд, підозра є складовою частиною, одним з першочергових елементів обвинувачення. Адже не тільки затримання, а й застосування усіх видів запобіжних заходів є елементами функції обвинувачення, оскільки вони застосовуються у зв'язку з підозрою і конкретним фактом, який викриває особу у вчиненні кримінального правопорушення. Слідчий, прокурор вважають, що підозрюваний чимось пов'язаний із вчиненням кримінальним правопорушенням, тобто не виключається можливість вчинення нею цього суспільно небезпечного діяння. І, зрештою, коли людина в чомусь підозрюється, то, природно, її в чомусь обвинувачують. Як зазначає О. М. Алієва: «Повідомлення особи про підозру – це одне з важливих процесуальних рішень, яке приймає прокурор або слідчий за погодженням з прокурором до закінчення розслідування у кримінальному провадженні. У цьому процесуальному рішенні на основі доказів, зібраних під час проведення досудового розслідування, конкретна особа набуває статусу підозрюваного» [1, с. 8].

Варто зазначити, що оскарження повідомлення про підозру стало предметом вивчення науковцями інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора. Цю проблематику досліджували Д.М. Валігура, Т.Г. Ільєва, Д.І. Камчатна, А.Б. Касумова, Т.В. Корчева, Д.І. Клепка, Д.Є. Криклицевець, М.А. Макаров, М.М. Ольховська, В.О. Попелюшко, С.О. Пшенічко, В.В. Рожнова, О.В. Ромасєв, Д.О. Савицький, А.Р. Туманянц, Л.Д. Удалова, О. Г. Яновська та інші.

Так, у 2016 році була захищена кандидатська дисертація Д.О. Криклиця на тему «Реалізація засади змагальності під час розгляду скарг слідчим суддею», у якій детально розглянуто поняття скарги, процесуальний порядок оскарження слідчому судді рішень слідчого або прокурора та види таких рішень. Серед них важливе значення приділено повідомленню про підозру [9].

Заслуговує на увагу дисертаційне дослідження Д.І. Клепки «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування як

окремий вид провадження», яка ґрунтовно дослідила порядок реалізації та наслідки оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора, зокрема, повідомлення про підозру [8].

Крім цього, питання оскарження повідомлення про підозру частково розглядається у дисертаційному дослідженні Ромасєва О.В. «Оскарження рішень, дій, бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування» [19]. Не заперечуючи щодо доцільності існування такої правової норми, О.В. Ромасєв підтримує наукову позицію щодо закріпленої в кримінальному процесуальному законодавстві такого предмету оскарження як повідомлення особи про підозру. У такому разі, здійснюючи перевірку законності повідомлення особи про підозру, слідчий суддя по суті виконує функцію судового розгляду кримінального провадження по суті. При цьому, слідчий суддя досліджує, перевіряє та здійснює оцінку доказів, які покладено в основу підозри особи, вирішуючи при цьому питання достатності їх або ні для підтвердження інкримінованого особи кримінального правопорушення [19, с. 131].

Безпосереднє вивчення оскарження повідомлення про підозру слідчому судді почалося після прийняття Закону України від 3 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», відповідно до якого на досудовому розслідуванні може бути оскаржене повідомлення слідчого, прокурора про підозру.

Дану новелу наукова спільнота сприйняла неоднозначно. Одні науковці та практики в цілому схвалюють ці зміни. Так, наприклад, відмічається, що передбачення можливості оскарження повідомлення про підозру є прогресивним кроком, який сприятиме кращому захисту прав у кримінальному провадженні. Обов'язок щодо ефективного, швидкого та всебічного розслідування покладений на орган обвинувачення. У зв'язку з цим видається логічним таке: «якщо сторона обвинувачення не «вклалася» у встановлені строки, то підозрюваний отримує право оскаржити повідомлення (саме зі змістовного погляду) [14].

Інші не підтримують таке нововведення. Зокрема, в пояснювальній записці до проекту Закону від 5 лютого 2018 року № 7547 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вдосконалення кримінального судочинства» наголошується на тому, що «зміни до КПК України в частині можливості оскарження до слідчого судді повідомлення про підозру повертають правила кримінального процесу, які діяли до 2912 року, коли була поширена практика давання хабарів за скасування постанов про порушення кримінальної справи» [16].

Його автори вважають недоцільним наділення слідчого судді повноваженнями зі здійснення слідчого контролю за виконанням рішення слідчого та прокурора щодо повідомлення про підозру, бо це порушує принцип незалежності сторони обвинувачення.

О.В. Лепей та М.В. Лепей вважають, що положення п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України викликає заперечення [10, с. 380-382]. Зміст повідомлення про підозру та постанови про притягнення як обвинуваченого за КПК України 1960 року мало в чому відрізняється. Тому заслуговують на увагу роз'яснення Конституційного Суду України щодо оскарження до суду постанови про притягнення як обвинуваченого, які були надані в рішенні від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 [17].

Зокрема, були визнані такими, що відповідають Конституції України, ч. 6 ст. 234, ч. 3 ст. 236 КПК України, згідно з якими скарги на постанови слідчого, прокурора про притягнення як обвинуваченого розглядаються судом першої інстанції під час попереднього розгляду справи або під час розгляду її по суті.

У цьому рішенні Конституційний Суд України зазначив, що перевірка судом на стадії досудового розслідування постанови про притягнення як обвинуваченого, враховуючи її зміст, фактично означає перевірку достатності зібраних у справі доказів ще до закінчення досудового слідства і наперед вирішуватиме питання щодо винуватості особи у вчиненні злочину ще до розгляду кримінальної справи по суті. Проте, згідно з конституційною засадою презумпції невинуватості, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду (ч. 1 ст. 62 Конституції України). Таким чином, розглядаючи на стадії досудового розслідування скарги на постанови слідчого і прокурора про притягнення як обвинуваченого, суд замість здійснення судового контролю досудового слідства виконуватиме функцію судового розгляду кримінальної справи по суті всупереч порядку, визначеному КПК на засадах, встановлених Конституцією України (ст. 59, 61, ч. 1, 2, 3 ст. 62, ст. 63, ч. 1 ст. 64, п. 1 ст. 121, ст. 124, 129).

Проте щодо внесення вказаних доповнень до ч. 1 ст. 303 КПК України та інших норм цього кодексу окремі науковці вважали недовіком нормативного регулювання те, що не передбачено право заінтересованих учасників кримінального провадження на оскарження рішення слідчого, прокурора про повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Так, О.Г. Яновська, розглянувши деякі проблемні питання оскарження адвокатом рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування, висловлювала жаль з

приводу того, що в переліку ч. 1 ст. 303 КПК України відсутня вказівка про можливість оскарження такої важливої процесуальної дії, як повідомлення про підозру. Хоча саме в цьому документі міститься правова підстава суттєвого обмеження конституційних прав і свобод підозрюваного [24, с. 26].

А.В. Мельниченко зазначав, що одним із недоліків КПК України є відсутність можливості у сторони захисту на оскарження повідомлення про підозру [13, с. 46].

Ю.І. Браверман відмічав, що у главі 26 КПК України не згадується про оскарження повідомлення про підозру. На його думку, це суперечить вимогам ст. 55 Конституції України, згідно з якою кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб [2, с. 281-282].

С.С. Терещук дійшов висновку, що виникає доцільність розширення положення ч. 1 ст. 303 КПК України. Дану норму слід доповнити положенням, що оскарженню також підлягає повідомлення про підозру в тому випадку, коли є підстави вважати, що повідомлення про підозру було передчасним та необґрунтованим [22, с. 94].

Також відмічалось, що пропозиція передбачити можливість оскарження підозри насамперед направлена на захист прав та інтересів громадян. Сьогодні, навіть якщо повідомлення про підозру винесено безпідставно, з порушенням вимог законодавства та на підставі сфальсифікованих доказів або доказів, отриманих незаконним шляхом, чим істотно порушуються права та інтереси особи, підозрюваний не має права оскаржити вручення йому повідомлення про підозру як окремих процесуальних документів або дій слідчого, прокурора, які полягали у врученні йому повідомлення про підозру. У будь-якому випадку краще зайвий раз ще на етапі досудового розслідування перевірити законність дій органу слідства, ніж, потураючи протиправним діям правоохоронців, порушувати права людей. Адже навіть у разі, коли суд у справі винесе виправдувальний вирок, ніхто не поверне людині становище в суспільстві та втрачений час і можливості бути з родиною та близькими [20].

Також в науці присутня думка, що слідчий суддя не повинен давати оцінку законності факту повідомлення про підозру. Це прерогатива прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та несе відповідальність за його результати, а також керівника (першого заступника, заступника) відповідної прокуратури, котрий здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування [5, с. 86].

Л.Д. Удалова, Д.О. Савицький, В.В. Рожнова, Т.Г. Ільєва, аналізуючи вищевказане рішення Конституційного Суду України, що розгляд слід-

чим суддюю скарги на рішення слідчого, прокурора про повідомлення особі про підозру також означатиме перевірку доказів ще до завершення досудового розслідування і наперед вирішуватиме питання щодо її винуватості у вчиненні кримінального правопорушення до проведення судового розгляду. За такої регламентації порушуватиметься засада презумпції невинуватості. «Розглядаючи під час досудового розслідування скарги на рішення слідчого та прокурора про повідомлення особі про підозру, слідчий суддя фактично виконуватиме не функцію судового контролю, а функцію судового розгляду» [23, с. 134]. Таку думку поділяють й інші науковці [12, с. 141].

Отже, виходячи з вищенаведеного, можна зазначити, що в науці кримінального процесу існує три напрями дослідження проблеми оскарження повідомлення слідчого та прокурора про підозру:

1) осмислення наукової проблеми оскарження повідомлення про підозру потрібно здійснюється через вивчення сутності та поняття «повідомлення про підозру». Дана наукова проблематика висвітлена багатьма вченими, зокрема, О.Ю. Татаровим, Л.М. Лобойком, О.В. Капліною, О.В. Фараон, Ю.М. Грошевим, О.В. Бабаєвою, Н.Г. Кордій тощо.

2) оскарження повідомлення про підозру стало предметом вивчення науковцями інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора. Цю проблематику досліджували Д.М. Валігура, Т.Г. Ільєва, Д.І. Камчатна, А.Б. Касумова, Т.В. Корчева, Д.І. Клепка, Д.Є. Крикливець, М.А. Макаров, М.М. Ольховська, В.О. Попелюшко, С.О. Пшенічко, В.В. Рожнова, О.В. Ромасєв, Д.О. Савицький, А.Р. Туманянц, Л.Д. Удалова, О.Г. Яновська та інші;

3) вивчення оскарження повідомлення про підозру є безпосереднім предметом наукових досліджень. Цю тематику досліджують як науковці, так і практичні працівники: С.С. Терещук, Т. Безпалій, О. Банчук, О.В. Лепей, М.В. Лепей, Д. Никифоров, А.Ю. Левковець, І.А. Щербак та інші.

Література

1. Алієва О. М. Загальний аналіз інституту повідомлення про підозру. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф. Стрельцова Льва Михайловича (1918–1979). Четвертій юрид. читання, 25 жовт. 2013 р., м. Одеса / [уклад. : З. В. Кузнецова, А. В. Левенець] ; за заг. ред. Л. О. Корчевна ; ОНУ ім. І. І. Мечникова. О. : Астропринт, 2013. С. 7–12.

2. Браверман Ю. І. Порушення кримінальної справи за новим Кримінальнопроцесуальним кодексом України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики* : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю з дня народж. проф. М. В. Салтєвського (1917-2009). Одеса : Фенікс, 2012. С. 280-282.

3. Грінченко Б. Д. Словарь української мови. Т. 1–4. К., 1958–1959 (перевиданий). URL: <http://ru.wikipedia.org>.

4. Даль В. И. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). СПб., 1890–1907. URL: <http://ru.wikipedia.org>.

5. Єрмоєнко І. Вдосконалення процедури повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 82–88.

6. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 238–242.

7. Капліна О.В., Шило О.Г., Трофименко В.М. Кримінальний процес. Підручник. Харків. «Право», 2018. 581 с.

8. Клепка Д.І. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування як окремий вид провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 211 с.

9. Крикливець Д.Є. Реалізація засади змагальності під час розгляду скарг слідчим суддею : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 321 с.

10. Лепей О.В., Лепей М.В. Оскарження повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. С. 380-382.

11. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.

12. Макаров М. А. Межі оскарження слідчому судді рішень, дій чи бездіяльності слідчого та прокурора. *Юридична наука*. 2015. № 6. С. 138-143.

13. Мельниченко А. В. Захист прав громадян під час проведення певних процесуальних дій. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 45-56.

14. Монастирська В. У випадку порушення процедурних аспектів право на оскарження має виникати негайно. URL: <https://barristers.org.ua/news/u-vypadku-porushennya-protsedurnyh-aspektiv-pravona-oskarzhennya-maye-vunykaty-negajno>.

15. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Около 57.000 слов. под ред. Н. Ю. Шведовой. [15-е изд., стереотип.]. М. : Рус. яз., 1984. 497 с.

16. Пояснювальна записка до проекту Закону від 05 лютого 2018 року № 7547 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення кримінального судочинства» / База даних «Законодавство України» / *ВР України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63408.

17. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) / База даних «Законодавство України» / *ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03>.

18. Рогатюк І.В. Повідомлення про підозру: значення інституту та проблеми правозастосування. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 115-124.

19. Ромасєв О.В. Оскарження рішень, дій, бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2018. 237 с.

20. Судова реформа: Навіщо Лозовий «народив» скандальну поправку URL: <https://www.depo.ua/ukr/politics/popravka-lozovogo-chomu-ne-vse-tak-strashnoyak-hochetsya-nabu-20171005652459>.

21. Татаров О. Проблеми повідомлення про підозру та шляхи їх вирішення». *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 179–186.

22. Терещук С. С. Повідомлення про підозру та процесуальні аспекти його оскарження. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3 (78). С. 97–104.

23. Удалова Л.Д., Савицький Д.О., Рожнова В.В., Льєва Т.Г. Функція судового контролю у кримінальному процесі. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 176 с.

24. Яновська О.Г. Оскарження адвокатом рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора та слідчого судді під час досудового розслідування : Науково-практичний посібник. К.: Прецедент, 2013. 32 с.

Анотація

Холондович І. І. Наукові основи оскарження повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. – Стаття.

У статті визначено стан наукової розробленості оскарження повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. Проаналізовано праці науковців щодо оскарження повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. Виокремлено напрями дослідження вказаної проблематики.

Ключові слова: оскарження, наукові основи, повідомлення про підозру, кримінальне провадження, слідчий суддя.

Аннотация

Холондович И. И. Научные основы обжалования уведомления о подозрении в уголовном производстве. – Статья.

В статье определено состояние научной разработанности обжалования уведомления о подозрении в уголовном производстве. Проанализированы труды ученых по обжалованию сообщения о подозрении в уголовном производстве. Выделены направления исследования указанной проблематике.

Ключевые слова: обжалование, научные основы, сообщение о подозрении, уголовное производство, следственный судья.

Summary

Kholondovych I. I. Scientific bases of appeal of the message on suspicion in criminal proceedings. – Article.

The article determines the state of scientific development of appealing the notification of suspected criminal proceedings. The works of scientists on appealing a report on suspicion of criminal proceeding are analyzed. Areas of research on the indicated problems are highlighted.

Key words: appeal, scientific basis, report of suspicion, criminal proceeding, investigating judge.